

Eğitilmiş Akıl

Yaklaşık olarak 19. yuzyılın ikinci yarısından sonra başlayan ve yalnızca bir toplumun seğkin ve şanslı gruplarını eğiten yapıardan, yavaş yavaş toplumun tım bireylerinin yetiştirilmesi hedefine geğildiği dınemden gınümüze kadar dnya eğitim sistemleri benzer yollardan ve dzenlemelerden geğti. Tarım toplumu model alınarak kurulan ve yer yer -okul dışı-gayriresmı kanallarla desteklenen eğitim hizmetleri artık pek çok ülkede bugünkü yapısına kavuştu. En yetkin kurumlar olarak okulların ne çıktığı, devletin denetleyici rolünün ve kurumlarının açıkça tanımlandığı, öğrencinin ailesinin evladı ancak devletin de yurttaşı olduğu gerçeğinin altının çizildiği, özellikle son yıllarda yurttaşın da üstünde bir birey olarak kabul edildiği, süreleri birbirine çok yakın olan kademelerde (okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise, niversite) devam eden düzenden bahsediyoruz.

Misyonunu “demokratik yönetişimin ve yoksulluk olmaksızın büyümenin sağlanması için çalışmak” şeklinde özetleyen ve bir dönem Kemal Derviş’in de başkanlığını yaptığı BM Kalkınma Programı, kısa adı Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*) olarak bilinen bazı küresel hedefleri gerçekleştirmeye çalışan kurum olarak biliniyor. Bunlardan birisi de “herkes için evrensel ilköğretim sağlamak” idi. Anlaşılan o ki, bugün dünyada hl pek çok ülke temel eğitim hizmetini vatandaşlarına ulaştırma çabası içinde. Bu nedenle olsa gerek, hkmetler ve mill eğitim bürokrasisi yıllardan bu yana eğitimde gerekleştirilenleri ifade ederken yeni yapılan okul, açılan derslik, yeni atanan ğretmen sayısı, okula başlayan çocuklar, tablet bilgisayarlar, dağıtılan kitaplar gibi niceliksel örnekler üzerinde duruyor ve hkmet icraatlerine yönelik performans odaklı göstergelerden

bahsediyor. Biz ise sadece para harcanarak ulaşılan sonuçlardan değil, daha zahmetli olandan -akılın eğitilmesinden ve eğitilmiş akıldan ne anladığımızdan- söz etmek istiyoruz.

‘Eğitilme’ denilince kimlik edinme ve kültür kazanma kavramlarının üstünde durmak gerekiyor. Yanı sıra, **“Kimiz ve ne olmak istiyoruz? Kendimizi, dışımızdaki dünyayla nasıl irtibatlandırıyoruz? Nasıl bir mental model geliştireceğiz? Nasıl bir yaşam duruşumuz olacak?”** soruları akla geliyor. Aslında eğitimin bizzat kendisini soru sorabilme süreci olarak adlandırmak da mümkün. Görmediği, bilmediği veya anlamadığını sordukça öğrenen insanoğlu bu süreçte engellense de, kınansa da, özgürlüklerinin bazıları kısıtlansa da yaratılışı itibarıyla yöntemini hiç değiştirmede ve daima sordu. Sorularına kimi zamanlarda cevap sahibinin inançları, idealleri ve dünya görüşleriyle cevap aldı. Kimi zamanlarda olması gereken değil, olan üzerinden yanıtlandı. Kimi zaman ise sorusunun yeri ve zamanı olmadığını, yaşının ve konumunun bir cevabı hak etmediğini öğrendi. Bu nedenle belki de her zaman ‘okullu oldu’ ama sadece bazı zamanlarda ‘eğitildi’. Ne var ki okula gitmekle eğitilmeyi özdeş zannetti. Hâlâ da öyle zannediyor.

‘Okullu olma’ daha çok uzmanlık, donanım, bilgi ve beceriyi çağrıştıran ve bir işi belli bir standartla yerine getirebilmeyi hatırlatan bir adlandırma. Hayatın içinde ve profesyonel katmanlarda bunlar çok yer tuttuğu için olsa gerek hangi okulda okunduğu pek çokları için önemli. Okunan okullar yıllar sonra bile CV’lerde durmaya devam ediyor. İş yerlerinde duvarların üstünde diplomalar sergileniyor. Kartvizitinde isminin altında yirmi beş yıldan uzun bir süre önce mezun olduğu okulun adına yer verenler var. Bazı okulların mezunlar derneğinin üyesi olmak bile çok önemli; çünkü belli bir sosyal ağa dâhil olunuyor ve hayatın kalan on yıllarına ilişkin planlar yapılıyor. Hatta bunu henüz K-12 seviyesindeki okul

seçiminin bir kriteri olarak kullanan aileler var. Amaç hep aynı: O okulun mezunu olarak yeterli, donanımlı, becerikli, zeki ve üst düzey olduğunun işaretini vermek. Bu nedenle buna ‘sinyal etkisi’ deniyor.

Ancak aklın eğitilmesi üzerinde durulacaksa önce bir ayrımın altını çizmek gerekiyor. Eğitilmiş akıl (*educated mind*) ile okullu akıl (*schooled mind*) aynı şey değildir. Bu tasnifin bir tarafı daha çok yazılıma, diğeri ise donanıma yakın. Bu iki kavram arasında daima alışveriş olabileceğini de göz ardı etmeden bir şablon oluşturabilme adına şunları söyleyebiliriz: Eğitilmiş akıl davranış (değer), okullu akıl beceri ve donanım odaklıdır; kısaca profesyoneldir. Birisi olması gerekenle ilgilenirken diğeri olanla ilgilenir. Başka deyişle birisi normatiftir, diğeri pozitif. Birincisi özgürleştirir, ikincisi (okuma-yazma) öğretir. İlkinin sınırları esnektir; mekanik olan ikincisinde hareket alanının sınırları görece olarak daha keskindir (daha didaktik bir süreç ve algılama söz konusudur). Eğitilmiş akıl farklılıklara sevinir; farklılık ve çeşitliliği bir potansiyel olarak görür. Okullu akıl farklılıklardan rahatsız olabilir. Akıl eğitilince ‘basmakalıp’ tuzağından korunur; harcıâlemden hazzetmez. ‘Diğerleri’ hakkında öğrenmekle yetinmez; ‘diğerleri’nden öğrenir. Bu nedenle **kültürel** okuryazarlığa önem verir.

Eğitilmiş akıl kalıplar halinde düşünmez; sürekli sorgulayıcıdır. Üretilmiş kalıplar dışında başka kalıplar da olabileceği üzerinde durur; bu aslında öğrenme macerasının başlangıç noktasıdır. Özellikle ideoloji, dünya görüşü, resmî tarih, -kurumsal, ülkesel veya inanca dair- aidiyet gibi ipin en çok inceldiği toksik alanlarda hakiki niteliğini ortaya koyar. Kendisinden önceki kuşakların, kendisinin ve her türlü öğrenme kaynağının yer yer yanılmış olabileceğini hesaba katar. Bununla birlikte sorgulama sürecini, öğretilmiş olanların tamamının reddiyesi

olarak ele almayacak kadar da özenlidir. Bilir ki, insanlığın bir konuda biriktirdiği tüm bilgi materyalinin yanılışı da akla yatkın değildir.

Akıl iyi eğitildiğinde mutlak doğrular ve yanlışlardan -sayılı durum dışında- kaçınır. Mutlak olanla kastedilen inanç sistemidir. Ya inanır, ya da inanmaz; bu nedenle kimse kendisinden hesap da soramaz. Başkalarını asla zorlayamayacağı inancının dışında dogması yoktur. Hiçbir düşünce sistemi, ideoloji, kişi, kurum, öğreti veya doktrin onun için vazgeçilmez değildir. Önemledikleri vardır ancak kutsamaz. Değer verir ama tabulaştırır. Önem verir fakat vazgeçilmez olarak görmez.

Eğitilmiş akıl sloganlar etrafında kolaylıkla kümelenmez. Söyleyecekleri vardır ve kimilerini de sloganla özetler; ancak bunların esiri değildir. İçi olmayan veya olup da boşaltılanlara karşı tetiktir. Bir sloganla fethedilemez, ömrünü sloganların etrafında geçirmez. Bu nedenle ana akım düşünceler tarafından hemen ikna edilemez. Bulduğu yerde ana akımın baskısı varsa umursamaz. Toplumsal kabul görmek, dışlanmamak, itibar görmek, ticaretini sürdürmek için ana akım sistemlere teslim olmaz. Ancak bunlara ait olmak kaydıyla kendini kabul ettirebileceği düşüncesinin cazibesine kapılmaz; zayıf değildir. Diğerlerinin ne düşündüğü şüphesiz önemlidir; ancak herkesin ayak izine basmak zorunda hissetmez. Yaşadığı yerden, ülkesinden, dünyadan ve kurulu düzenden haberdardır; fakat kendisinden talep edilen her elbiseyi giyemez.

Eğitilmiş aklın en belirgin özelliği kolay kolay ele geçirilememesidir. Bireysel hak, görev ve sorumluluklarını diğer kişilere, kurumlara, topluluklara, hatta devletine teslim etmez. Aklının vekâletini -kim olursa olsun- başkasına vermez. Parti, cemiyet, cemaat, ideoloji,

vakıf, dernek, iş örgütü, spor kulübü onun aklının üstünde değildir. Tüm bunlar yaşamında yer tutar; ancak aklını bunlara emanet etmez. Tefekkür eder, değerlendirir, ölçer, biçer; ancak hiçbir düşünce veya kurumun ardından körü körüne gitmez. Başlar ama durmayı bilir; sever ancak mesafe koyabilir; ait hisseder fakat vazgeçebilir. Ve tüm bunları menfaat değil aklının uğruna yapar.

Günlük yaşamı kolaylaştıran buluşları yapan, teknoloji, alet, sistem üreten ve altyapıları kuran okullu akıl, değer ve medeniyet üreten eğitilmiş akıldır. Ses, görüntü ve veriyi bir yerden bir yere transfer eden okullu akıldır; bunları anlamlandırır ve nasıl yöneteceğine karar veren ise eğitilmiş akıl. Okullu akıl havadan ağır cisimleri uçurur ve dünya semalarındaki binlerce uçakla insan ve eşya taşır; eğitilmiş akıl dışarıdan transfer edilen yığınla alışkanlığa, zevk ve yaşam tarzına rağmen nesiller boyunca kültürünü taşır. Gözün görmediği kadar küçük organizmalarla mücadele eden, başka samanyolu ve gök cisimlerinin varlığını tespit eden, bir tuşla dünyanın diğer ucuna para gönderen okullu akıldır. Bilgelik ve hikmeti önemseyen, adalet, ahlak ve merhamet üreten ise eğitilmiş akıl. Okullu olan akıl çabuk tesir altında kalır; kendisini yetiştiren sistemlere, okullara ve kurumlara hemen hemen daima bağ(ım)lıdır. Eğitilmiş olan akıl kendinden ve kendisine ait olandan kolay kolay vazgeçmez.

Okullu akıl okulda yetişir. Başarmak, kazanmak, iyi not almak, büyümek, iş yaşamında yükselmek, önemsenmek gibi hedefleri vardır. Genellikle ölçülebilir olanlar üzerinde durur. Buluşları, başardıkları, gözle görülen eserleri nedeniyle büyükmeye ve kendini önemsemeye müsaittir. Genellikle kayda geçirilen, yazılı kültürün çocuğudur. Arşivi sever; tarihte yer almak, kaybolmamak ister. Eğitilmiş akıl okulda, ailede, sokakta, kimi zaman

resmî olmayan çevre ve ortamlarda, değerlerin, alışkanlıkların, derinlerde bir yerlerdeki girintili-çıkıntılı sosyal yapının arasında yetişir. Çocuklukla -yazılı olandan daha etkili olan yazılı olmayan kurallarla büyür; sözlü iletişimin çocuğudur. Bir yerlerde adının geçmesinden çok hayatı yaşanmaya değer kılmak ister; insan olmanın imtiyazının ve izzetinin farkındadır.

Toplumda çok kullanılan tabirle ‘adam olmak’ okullu aklın değil, eğitilmiş aklın hedefidir. Kısa bir süre önce Ankara Üniversitesi Rektörü Erkan İbiş şunları dile getirdi: *“Başta toplumda olmak üzere üniversitelerde tatsızlıkların yaşanmaması için en önemli eğitim okul öncesinden geçmektedir çünkü insanların bir şeyler öğrenme ve algılama dönemi 6, 7, 8 yaşına kadardır. Bu dönemin %10-15’i ilkokulda gelişir. İnsani bakımdan gelişimde üniversitelerin rolü yok. Birey, üniversiteye gelene kadar özelliklerini yerleştirmiş oluyor. Biz üniversiteler sadece meslek öğretiyoruz. İnsanlara ‘üniversite bitirmiş ama adam olamamış’ diyorlar. Bu çok yanlış bir düşüncedir.”*

Uzun yıllardan bu yana eğitimin bir süreç değil sadece bir çıktı olduğunu düşünen (LGS, OKS, SBS, ÖSS, YGS, LYS ve diğerleri), hep niceliksel göstergelerle konuşan, okuldershane-sınav-özel ders trafiği içinde daima bir avuç dersi ve kaç dakikada kaç soru cevaplanacağını dikkate alan aktörlerin başka önceliklerinin de olması şart. Aynı şekilde eğitimin beceri ve donanım kadar davranış boyutu da olduğuna, performans göstergeleri kadar beşeri birikime de ihtiyaç duyulduğuna ikna olmamız gerekiyor. **Günlük yaşamımızın kolaylaşması için** elbette okullu bir akla yatırım yapacağız; ancak **hayatın kaliteli, saygıdeğer ve anlamlı geçmesi için** akılların eğitilmesinden başka çare yok. O akıl ki eğitilmiş olanı nadidedir ve paha biçilmezdir. Ve insanoğlunun bundan büyük hazinesi yoktur.